

K PROBLÉMOM ONTOLOGIE

IGOR HRUŠOVSKÝ, Katedra filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

HRUŠOVSKÝ, I.: To the Problems of Ontology, *Filozofia* 29 (1974), No. 4, p. 360—369.

The knowledge and the social-human practice are possible on principle only because of the fact that being is not chaotic but that it is *somehow* differentiated. The expression *somehow* states the *supposition* or the potential possibility of a concrete determination of being in the situation of an already once introduced dialectical contact of objectified being and of the cognitive-practical subject.

Thus I suppose that being outside my consciousness is more differentiated than the forms or modes of being I actually perceive.

In the theoretical-practical activity we annex the being outside our consciousness, i. e. we transform it into a concrete reality.

It is necessary to distinguish between the question of existential independence of being upon consciousness and the ontological question of *modes* of existence and its characteristic. The ontological category of being is the expression of its concrete shape. To *recognize* the concrete reality or the object means to seize its constitutive relations cognitively. Objects and facts are only relatively permanent punctuations of mutual and contradictory operation of a qualitatively infinitely diverse reality.

K problematike ontológie nemožno pristupovať bez gnozeologického aspektu. Každý poznatok síce vypovedá o objektívnej skutočnosti, je však súčasne poznatkom človeka. Preto najprv zameriame svoju pozornosť na analýzu samej poznávacej aktivity.

Ľudský intelekt sa vynára vo svojej najvlastnejšej podstate vždy vtedy, keď sa ešte zastretá inteligencia človeka stretne s prekážkou, ktorá bráni zaumatizovanej akcii. Ľudská myseľ sa teda prebúda vplyvom istých nárazov, ktoré narúšajú bežné návyky a vyvolávajú prekvapenie a inteligentnú pozornosť. Isté sklamanie, odcudzenie, nárazy na odpor vyvolávajú z vrstiev zotrvačného a zahmleného myslenia na svetlo zosťrenú a sviežu aktivitu rozumu: takto sa pod tlakom kontrastov cibrí myseľ.

Intelekt je orgánom chápania a postihovania vzájomných väzieb, rozporov a dynamiky reálnych predmetov a udalostí. Iba týchto vzťahov a protirečivých súvislostí sa zmocňujeme intelektom. Podľa výstižných slov F. Engelsa poznávame v najhlbšom základe vzájomné väzby a pôsobenia materiálnej reality. Za nimi už niet čo poznávať. Poznať predmet znamená kognitívne sa zmocniť interakcií jeho konštitutívnych vzťahov. Teda každý konkrétny predmet možno pochopiť iba v jeho diferencovanosti, v jeho väzbách a rozporoch, v jeho dialektickoštruktúrálnej členitosti. To znamená, že poznávame — ako sa priliehavo vyslovili klasici marxistickej filozofie — konkrétne spôsoby bytia. Intelektom postupne diferencovanejšie zachycujeme štruktúru reality, no ostávame pritom vždy v oblasti rozmanitých súvislostí a rozporných väzieb. Najpodstatnejšou stránkou našich poznatkov — okrem ich praktického významu — je postihovať vnútornú racionalitu konkrétnej reality, t. j. spôsobov jej bytia. Preto všetko poznanie je výhradne len empirické, presnejšie povedané, hlbinné empirické. To znamená, že skutočne vedecká empiria nikdy nemôže byť nejakou triviálnou deskripciou. Keď-

že sama realita je zložitou a rozpornou štruktúrou, musíme svoje poznatky rozvíjať kontextuálne.

Poznávacia aktivita sa rozvíja z praktických podnetov kognitívne sa zmocňovať konkrétnych vzťahov a rozporov reality. V dialektickom procese vývinu poznania a praxe sa poznatky z času na čas prehľbujú a skvalitňujú. Preto hovoríme, že sama veda je otvorenou sústavou poznatkov, a preto hovoríme aj to, že kategórie sú uzlové body alebo články v reťazi historického procesu poznania. Teda problém vedeckej pravdy je dynamický v tom zmysle, že v tomto procese postupne diferencovanejšie a hlbšie zachycujeme faktové štruktúry a ich rozpornosť i dynamiku. Kedysi som to formuloval tak, že úlohy skúmania skutočnosti sa prehľbujú v dôsledku zdokonalenia danej teórie, vyvolaného opäť novými výsledkami konkrétneho bádania.

Z toho však vyplýva, že nikdy nemôžeme vyhlásiť, žeby určitá sústava poznatkov a v jej rámci istý empirický výrok mohol dosiahnuť gradus absolútnej a vyčerpávajúcej hodnoty pravdy. Empirické poznatky sa podľa Engelsových slov iba asymptoticky môžu približovať k tomuto gradu.

Empirické výroky, najmä také, ktoré sú dostatočne overené vzhľadom na teoreticko-praktické nároky danej historickej etapy, zvykneme kodifikovať ako načas záväzne platné a uznávané. Kým ich uznávame za kodifikované či axiomatizované, dbáme o to, aby boli syntakticky korektné. Vtedy odhliadneme od ich empiricko-praktickej proveniencie. Engels hovorí, že hoci vznikli zo skúsenosti, môžeme ich charakterizovať, ak chceme, separovane od faktovej reality. Pri syntaktickej konfirmácii empirického výroku ide totiž už len o zistenie, či je v logickom súlade s výrokmi príslušnej axiomatizovanej sústavy. Rozumie sa, že fixácie v podobe relatívne pevných syntaktických vzťahov chápeme z hľadiska dialektiky teoretického vývinu len ako provizórne. V tejto súvislosti hovoria aj súčasní poprední sovietski filozofi E. V. Ilienkov a P. V. Kopnin, že kým je výrok empirickým, musí byť pod kontrolou ďalšej skúsenosti. Inou otázkou sú však teoretické definície. Pokiaľ vraj trvám na definícii, dotiaľ prípadný rozpor s empirickým výrokom jednoducho ignorujem: „V tomto zmysle sú teoretické určenia apriórne.“ To znamená, že dotiaľ nás zaujíma výhradne len vnútorná štruktúra výroku, jeho analytické vlastnosti. Pravda, historický sled substitúcií jednotlivých kodifikovaných poznatkových štruktúr vždy vhodnejšími štruktúrami sa vyznačuje zodpovedajúcimi premenami analytických vlastností týchto štruktúr.

To, čo sme v krátkosti povedali o kodifikácii poznatkových štruktúr, platí mutatis mutandis aj o logike. Kým tzv. dialektická logika, recte dialektická metóda skúma rozporný pohyb skutočnosti a najvlastnejšie zákonitosti pohybu konkrétneho sveta, formálna logika sa zaoberá presnosťou a dôslednosťou vedeckých formulácií. Preto logické nástroje konštruujeme vždy s prizeraním na štruktúrne vlastnosti konkrétnej skutočnosti, na operatívne potreby empirického bádania.

* * *

V tejto časti našich úvah zhrniem podstatné vývody z oblasti ontológie, ku ktorým som dospel r. 1973. Ako sa domnievam, podarilo sa mi konečne zma-

povať niektoré biele miesta, ktoré som dovtedy vo svojich štrukturologických prácach obchádzal. Myslím, že moja ontologická koncepcia — po pokuse (pred mnohými rokmi) o vybudovanie štrukturoológie na filozofickej rovine — je druhým medzníkom v mojej celoživotnej teoretickej aktivite.

Uvedomujem si, že každá výraznejšia teoretická invencia si vyžaduje dlhú inkubačnú lehotu, kým sa vynorí akoby spontánnym vnuknutím. Idea, ktorá mi jednej lanskej noci prišla na um, uspokojivo — ako sa mi zdá — spája všetky parciálne postrehy, ktoré som objavil už dávnejšie. Táto centrálna idea sa mi javí ako ontologický fundament celej mojej dialektickoštrukturalnej koncepcie, rozvíjanej v uplynulých rokoch.

Chcem sa ešte vyznať, presvedčený pevnejšie ako kedykoľvek predtým, že v teoretickej tvorbe sa *apriori* nemožno spoliehať na nijaký autoritatívny kánon, i keď si každá, aj skutočne tvorivá práca vyžaduje inšpiratívne štúdium pre-mnohých výsledkov ľudského umu. To znamená, že nič by sme nemali preberať nejako pohodlne a mechanicky, zato však všetky významné podnety treba si osvojovať a integrovať vlastným myšlienkovým úsilím. Rozumie sa, keď potom zistím, že nové poznatky, ku ktorým som dospel, sú v hlavných líniách v zásadnom súlade s ideovými tendenciami vynikajúcich a progresívnych osobností, je to istá satisfakcia a vyvoláva to pocit relatívnej istoty.

Vo svojej ontologickej koncepcii predovšetkým zásadne rozlišujem otázku *bytia* ako takého, t. j. otázku existenciálnej nezávislosti bytia od vedomia, a otázku *spôsobu bytia*. Sám prísudok *byť* neimplikuje totiž nijaké konkrétne určenie. Konkrétne charakterizované bytie alebo objektívna realita sa prezentuje v prvom rade prostredníctvom vzájomných časopriestorových vzťahov. Časopriestorové určenie sa týka hmotnej kvality bytia. Ontologická kategória hmoty je na rozdiel od holého bytia výrazom svojho konkrétneho tvaru, aj keď na univerzálnej úrovni. Až konkrétnym tvarom bytia je vyjadrená materiálna skutočnosť alebo svet.

Ďalším dôležitým výrazom spôsobu istého konkrétneho bytia je spredmetnenie alebo afirmácia, t. j. osvojenie externého podnetu bytostnou silou praktického spoločenskoľudského subjektu. V tomto zmysle objektívnu realitu treba chápať ako spredmetnené bytie.

Keď hovorím, že vonkajšie bytie je zdrojom všetkého konkrétneho poznania, treba to chápať tak, že toto bytie sa v dialektickom procese poznania a praxe stáva čoraz výraznejšie predmetnou skutočnosťou.

Spredmetnenie chápem ako proces prechodu z menej výrazného do diferencovanejšieho objektívneho bytia, rozumie sa, že s participáciou kognitívno-praktického spoločenskoľudského subjektu.

Práve z faktov vyplývajúcich z procesu spredmetňovania môžem dedukovať, že existuje *niečo* (niečo nie ako vlastnosť), čo je mimo môjho vedomia. Toto bytie ako také alebo holé môžem naznačiť len metaforicky. V tomto zmysle používam ako najvhodnejší termín *peratický* alebo termín *peratickosť bytia* (pomyselne zbaveného konkrétnych vlastností) a konštatujem nesmiernu diferencovanosť tejto peraticity (alebo antichaotickosti) bytia. Robím tak preto, že prax a poznanie sa v medziach rozvoja ľudských schopností ustavične prehlbujú.

Preto tvrdím, že holé bytie — schematicky povedané — je principiálnym

predpokladom spredmetňovania. Peraticita bytia ako predpoklad objektívnej reality je argumentom proti pozitivizmu a všetkým variantom subjektívneho idealizmu.

Z tejto argumentácie teda jednoznačne vyplýva, že *peratickosť bytia* je absolútne imanentným určením, a že jej koncepcia je v príkrej opozícii tak voči kantovskému chápaniu „veci osebe“, ako aj voči všetkým variantom subjektívneho idealizmu. Ako ešte zdôvodníme, objektívna alebo spredmetnená realita je už určovaná *aj* participáciou spoločenskooludského subjektu.

Poznanie a spoločenskooludská prax sú zásadne len preto možné, že bytie nie je chaotické, ale je *nejako* peratické a diferencované. Výraz *nejako* vyjadruje *predpoklad* alebo potenciálnu možnosť konkrétneho určenia v situácii už raz vyvolaného dialektického kontaktu spredmetňovaného bytia a teoreticko-praktického subjektu. Teda *nejaký poriadok* holého bytia je podmienkou navodenia praxe a poznania. Avšak *určitý konkrétny* poriadok je už *predmetom*, či už ruditárnym, alebo s postupujúcimi gradáciami diferencovania.

Práve spredmetnenie znamená proces prechodu z bytia mimo nášho vedomia do formy empiricko-praktických predmetov.

Predpokladám teda, že bytie mimo môjho vedomia je diferencovanejšie, než sú formy či spôsoby bytia, ktoré aktuálne apercipujem. Ako povedané, nediferencované bytie osebe nemohlo by totiž vstúpiť do kontaktu s aktívnym subjektom a bolo by napokon kognitívne nepostihnuteľné a prakticky nezvládnuteľné. Aj sama empirická skutočnosť, t. j. už určené bytie, sa vždy ukazuje perspektívne oveľa diferencovanejšou než oblasť empirického poznania. Práve tento fakt je podmienkou rozvíjania a postupného prehlbovania empirickej vedy.

V praktickej aktivite sa integrujú podnety, mení sa objektívny svet a zároveň sa stráca mnohé, čo sa už osvojilo. Je to simultánna rozporná aktivita, ktorá v línii spoločenskooludského progresu je vždy určovaná špecifickým charakterom príslušnej historickej etapy. Proces spredmetňovania je večným protirečivým prúdom osvojovania nového a odcudzovania (v procese negácie negácie) všetkého, čo sa už predtým etapovite dosiahlo.

Preto hovorím, že bytie mimo môjho vedomia (a nie objektívna realita) je *pozadím* konkrétneho bytia, ktoré v procese prakticko-teoretickej aktivity postupne *anektujeme*, a taktó transformujeme na konkrétnu a premenlivú skutočnosť, na materiálnosť.

Podľa závažných Engelsových slov bytie je otvorená otázka za hranicou, za ktorou sa končí náš obzor. Práve materializmus spočíva na empiricky podloženom predpoklade, že existuje vždy možnosť ďalších kognitívnych výdobytkov, že existuje vždy možnosť odporu bytia a reality, ktorý svojou praktickou aktivitou prekonávame. Kognitívne výdobytky sa teda manifestujú rozširovaním nášho *obzoru*. Sama historická skúsenosť presvedča o rozširovaní obzoru a o nových a nových afirmáciách bytia.

V hraniciach objektívnej reality sa v procese spredmetňovania navodzujú a realizujú dialektická oscilácia medzi dvoma pólmí, t. j. medzi vlastným empirickým objektom a predmetnou praxou a medzi empirickou teóriou či empirickým subjektom. V tomto procese holé bytie sa stáva čoraz výraznejšie konkrétnym

bytím. Teda holé bytie je také, ex quo aliquid fit — v procese spredmetňovania. Objektívna realita je vždy a zásadne objektovým pólom v dialektickej oscilácii „objekt — subjekt“. Je pólom nie bez participácie historického, spoločenského subjektu. Od holého bytia treba teda rozlišovať empirickú skutočnosť s celou jej hlbinnou diferenciáciou.

Objav poslania spoločenskej praxe ako konkrétne historického základu poznávacieho procesu implikoval odhalenie spoločenskohistorickej povahy subjektu a súčasne aj istej sociálnej podmienenosti objektu.

Už pred mnohými rokmi som pripomenul, že v časoch prosperity danej teoretickej štruktúry viac sa uplatňuje objektivizujúci smer (alebo objektový pól), kým obdobia krízových situácií vo vývine sa vyznačujú obyčajne zdôrazňovaním úlohy noctického subjektu niekedy až v extrémnej podobe pozitívizmu alebo subjektívneho idealizmu.

Napokon chcem ešte osobitne zdôrazniť, že zrušenie dialektickej oscilácie „objekt — subjekt“ by nevyhnutne implikovalo zrušenie vzájomného určovania oboch pólov tejto oscilácie, ich vzájomné a úplné odcudzenie, t. j. implikovalo by regres do polohy formálne abstraktnej relácie neurčeného bytia a vyprázdneného vedomia.

* * *

Myslím, že pojem štruktúry možno globálne definovať ako jednotu zákonitých vzťahov, funkcií, kauzálnych a dialektických súvislostí predmetu, jednotu jeho vnútornej diferenciácie. Zdôrazňujem, že pojem štruktúry je výrazom protirečivej jednoty nevyhnutných, a teda podstatných vzťahov a zákonov predmetu, a nie mechanického súboru zákonov. Špecifický charakter predmetu, jeho štruktúry, nie je výsledkom jeho jednotlivých črt, ponímaných izolovane, ale ich funkčnej a protirečivej jednoty. Štruktúra je celistvým komplexom zložiek v interakcii.

Predmety sú teda len relatívne stabilné a niet konečnej a nemennej podstaty vecí. Preto hovoríme namiesto o statických štruktúrach o dynamickej stabilite štruktúry. Takáto dynamická stabilita alebo rovnováha je podmienená dialektickou spätosťou štruktúry, funkcií a procesov.

Jednota vnútorných rozporných vlastností predmetu vyjadruje jeho štruktúru z hľadiska premien, utvárania, vnútornej dynamiky a prípadne aj samovývinu predmetu. Dialektická premenlivosť skutočnosti sa prejavuje v štrukturačných procesoch, v tvorbe štruktúr a ich rušení. Taká je v globálnom vymedzení dialektickoštruktúrálna interpretácia podstaty objektu.

Všimnime si, že by sme nemohli apercipovať nijakú materiálnu entitu, ktorá by nebola postihnuteľná základnými filozofickými kategóriami. Ak sú však materiálne entity takéto, nemôžu byť bez štruktúry, nemôžu byť beztvaré a homogénne. Homogénne entity by boli neschopné meniť svoj vnútorný, nekvalitatívny stav a uplatňovali by iba svoj mechanický pohyb. Podľa slov klasikov marxistickej filozofie zásadne platí, že vôbec všetky veci sú samy v sebe rozporné.

Vlastnosti istého významného komponentu alebo článku predmetu nie sú určované iba zo seba, t. j. imanentne, ale výrazne ich determinujú všetky štruktúrálné väzby. Naopak, zložka zasa determinuje charakter predmetného celku. Ak zmena zložky určuje zmenu ostatných zložiek, ako aj štruktúru predmetu, potom je zložka zákonitá.

Teda sama podstata vecí a procesov je bytostne protirečivá, rozporná. Preto pôstihnúť ju znamená poznať jej vnútorné protirečenie, dynamickú interakciu jej konštitutívnych zložiek.

V tomto osvetlení, ak by sme chceli zachovať pojem substancie napriek jeho tradičnému, prevažne metafyzickému a vulgárne materialistickému chápaniu, mohli by sme ho poňmať len ako štruktúrálnu jednotu všetkých foriem pohybu hmoty, jej vnútornej diferenciacie a rozporov.

V polovici štyridsiatych rokov som vyslovil takúto formuláciu: celý svet je sústavou prenikajúcich sa a organicky súvisiacich reálnych vzťahov, ktoré určitým špecifickým spôsobom reagujú, nech sa kdekolvek vynorí alebo zanikne nejaký jav; dynamická štruktúra, ktorou je svet, je sieťou neustálych napätí s rozmanitými a kolísajúcimi intenzitami a formami; reálna skutočnosť je teda štruktúrou súvislosti a podmienenosti, a to štruktúrou dynamickou, plnou pohybu a dialektických tenzií, v ktorej sa jednotlivé javy ustavične menia, vynárajú a zanikajú.

Preto nijaký objekt nemožno pokladať za čosi, čo má v každom okamihu samostatnú existenciu; jestvuje vzájomné prenikanie a prestupovanie v samých spôsoboch existencie vecí.

Ontologický aspekt nevyčerpatelnosti hmoty je v neobmedzenosti štruktúry hmoty, nekonečnosti jej vlastností, väzieb a vzájomného pôsobenia. Materiálna realita teda nie je konštituovaná súborom prvkov alebo partikul, ktoré by boli viazané a pútané na seba iba nejakými vonkajšími vzťahmi. Práve mechanistický svetonázor vychádza z elementaristických predstáv, z redukovania objektu na východiskové elementy. O základných elementoch konkrétneho objektu hovoríme len z hľadiska istej podstatovej úrovne ako o relatívne stálych prvkoch. Ukázalo sa, že elementárne častice sú premenlivé a majú špecifickú vnútornú štruktúru. Problém elementárnosti častíc možno riešiť len so zreteľom na ich vzájomné pôsobenie. Nekonečnosť hmoty spočíva v nevyčerpatelnosti vzťahov vzájomného pôsobenia. Teda špecifické črty každého elementu sú podstatne určované inherentnou interakciou materiality.

Univerzálne platí, že jestvovanie každého predmetného celku je podmienené stmelenosťou jeho štruktúry, tým, že vzájomné vzťahy jej komponentov sú výraznejšie a silnejšie než jej súvislosti s vonkajšími javmi. Zároveň však platí, že predmetné celky sa vzájomne prelínajú a vonkajšie vzťahy a rozpory v každom objekte a procese sa prenikajú, prerastajú a preplietajú. Odôvodnene teda hovoríme o multištruktúrnosti konkrétnej totality a celej objektívnej skutočnosti, o jej pluridimenzionalite.

S tým ďalej súvisí, že treba rozlišovať štruktúry relatívne úzko vymedzené od širšie určených štruktúr. To, čo je v jednej súvislosti vnútorné, v druhej môže byť vonkajšie. Keď hovoríme, že sa vonkajšie vzťahy danej štruktúry javia ako

vnútorné v superštruktúre, platí to vtedy, keď sú tieto vzťahy pre ňu nevyhnutné a zákonité, t. j. ak by bez nich táto širšia štruktúra prestala byť tým, čím je. Podstatné vonkajšie vzťahy a podmienky sú zároveň vnútornými alebo imanentnými väzbami dialektickej totality superštruktúry, sú zákonitosťami rozporného samovývinu komplexnejšej totality.

Práve preto ani imanentnú, vnútornú dialektiku nemožno absolutizovať a ponímať ju oddelene od dialektiky vonkajších rozporov; nejakým zákonitým spôsobom súvisí s ňou v nadradenejších a širších štruktúrach. Teda vnútorná dialektika určitého konkrétneho javu je len podmiennečne samostatná a imanentná.

Okrem toho si treba všimnúť, že nijaký objekt a jeho podstatné vlastnosti nie sú absolútne ohraničené od ešte hlbších podstatových určení a nie sú určované iba zo seba. Každá štruktúrna rovina je kvalitatívne špecifická a materiálny svet je nekonečný komplex vzájomne viazaných, kvalitatívne rôznych štruktúrnych rovín.

Vývin vedeckého poznania spočíva predovšetkým v prenikaní do vždy hlbších a hlbších dynamických štruktúr reality, do vždy podstatnejších rovín materiálneho sveta. Na každom vývinovom stupni vedy tie prvky a komponenty materiálnej štruktúry, ktorých subštruktúry ešte nepoznáme, prezentujú sa akoby prvky základnej roviny. Niet však nijakej definitívnej a konečnej bázy. Dialektika vývinu vedy prezrádza, že niet poslednej podstaty objektívnej reality.

* * *

Z našej dialektickoštrukturálnej koncepcie jednoznačne vyplýva, že každá konkrétna štruktúra nejakým zákonitým spôsobom súvisí s inými štruktúrami v superštruktúre. Ak sa premení jedna oblasť, rezonujú na túto zmenu ostatné sektory, pretože sa porušil ich vzájomný pomer. Teda špecifické rozpory, imanentné vyvíjajúcemu sa alebo premieňajúcemu sa predmetu, bývajú podnecované premenlivosťou jeho externých súvislostí alebo mutabilitou jeho začlenenia do širších a nadradenejších štruktúr reality. Ak sa mení komponent, primerane sa modifikuje aj vzájomný vzťah ostatných zložiek, ich vzájomné súvislosti a tenzie.

Keďže jednotlivé špecifické oblasti skutočnosti sú iba relatívne, taký musí byť aj samovývin. Napríklad každá svojprávná štruktúra kultúrnej aktivity sa vyznačuje svojimi vlastnými imanentnými zákonmi samopohybu, no súčasne závisí aj od ostatných zložiek spoločenskokultúrnej superštruktúry. Všetky relatívne autonómne sféry kultúrneho diania sa vzájomne podnecujú a ovplyvňujú.

Každý samovývin je teda začlenený, intímnejšie alebo voľnejšie, do samovývinu širšej oblasti alebo základnejšej roviny. Vývinovú dynamiku kvalitatívne vymedzenej oblasti teda nemôžeme skúmať celkom oddelene od vývinovej dialektiky iných sfér objektívnej reality. Pojem samovývinu vyjadruje nielen špecifikum danej sféry, ale predpokladá aj dialektické väzby a napätia jednotlivých sfér navzájom.

Osobitne treba zdôrazniť, že nijaký vonkajší impulz, ak sa má zachovať svojzákonnosť daného procesu, nesmie vojsť do tohto procesu ako taký. Špecifická štruktúra musí reagovať na externý podnet svojzákonne: len s touto pod-

mienkou je schopná ho integrovať. Externý podnet integruje určitá špecificky charakterizovaná realita vtedy, keď sa stane organickou (čo aj protirečivou) zložkou štruktúry tejto reality.

Vonkajšie sféry neovplyvňujú vývin danej oblasti rovnako efektívne. Hoci napríklad vývin filozofie predpokladá istý ideový odkaz, ktorý determinuje jej špecifickosť, do dejinného smerovania filozofie zasahuje celý komplex vonkajších faktorov a spomedzi nich obyčajne najvýdatnejšie všeobecná tendencia ekonomického vývinu. Platí vôbec ako princíp, že základným činiteľom podnecujúcim vývinovú orientáciu celej kultúrnej superštruktúry sú impulzy z hmotnej existenčnej základne.

Hovorili sme, že treba rozlišovať vonkajšie nevyhnutné podmienky samopohybu od samého vývinového procesu istej špecifickej kultúrnej aktivity. Avšak treba rozlišovať aj vonkajšie podmienky a predpoklady vzniku a iniciatívneho vyvolania charakteristickej vývinovej línie. Kedykoľvek daná vývinuschopná oblasť reality nadobudne úplne a výrazne svoje príznačné črty, potom už vonkajšie podmienky svojho vzniku integruje priamo do samej seba, do svojej vnútornej dialektiky.

V tomto zmysle treba rozlišovať predhistóriu danej vývinuschopnej sféry skutočnosti od jej histórie. Teda vyvolanie konkrétneho imanentného pohybu alebo procesu individuácie si vyžaduje zrod vývinuschopnej entity z vonkajších podmienok a vznik špecifickej schopnosti integrácie týchto podmienok.

Ako sme sa už pokúsili zdôvodniť, realita je multištruktúrálna, a vnútorná dialektika každého konkrétneho javu je len relatívne samostatná a imanentná. V súlade s týmto konštatovaním neslobodno rozlišovať ani fázu predhistórie od fázy histórie nejako mechanicky a lineárne. Ak sa napr. predhistória formovania kapitalizmu rozvinula v podmienkach formovania feudálneho spôsobu výroby, predhistória utvárania monopolistického kapitalizmu sa vykryštalizovala v lone priemyselného kapitalizmu.

* * *

Záverom ešte niekoľko slov o povahe a poslaní filozofie.

Filozofiu ako kognitívnu disciplínu konštituuju univerzálne kategórie poznania. Je systémom týchto kategórií a nie je nijakou sumou generalizácií regionálnych poznatkov. Ak sa však univerzálne kategórie nemajú stať holým skeletom, musíme byť schopní interpretovať ich na základe týchto regionálnych poznatkov a skúseností.

Sme filozofmi, ak z platformy dostatočne osvojených univerzálnych kategórií pristupujeme k ozrejmeniu čo len niektorej parciálnej oblasti skutočnosti. V jednotlivých etapách dejín filozofie sa podľa potrieb spoločenskohistorickej praxe uplatňujú rôzne jej zložky. Treba však zdôrazniť, že k relatívne adekvátnemu riešeniu hociktorého dobového a konkrétne vymedzeného problému treba pristupovať z hľadiska celej sústavy vedeckej filozofie, a že treba toto riešenie osnovať na analýze daného problému v jeho komplexnosti i v širších súvislostiach.

Treba rozlišovať imanentnú ideovú stránku filozofie, jej teoretickú podstatu

a stránku jej spoločenskokultúrnej funkčnosti. Okrem ideovej podstaty a prínosu filozofie rozlišujeme teda jej poslanie v dejinnospoločenských zápasoch. Táto úloha je premenlivá a závisí od peripetii dejín. Hovoríme nielen o pozitívnom (predovšetkým), prípadne regresívnom vplyve filozofických ideí v dejinách, ale aj o gradáciách vplyvu filozofických koncepcií v súvislosti s premenami spoločenskohistorických väzieb a podmienok.

Máme v pamäti Leninove slová, že marxizmus nie je nijaká sektárska a skostnatená náuka, ale že je centrálnou vedeckou teóriou a metódou rozvoja svetovej filozofie. Práve marxistická dialektika je účinným prostriedkom boja proti ideovej meravosti, sofistike a eklekticismu, umožňuje vybadať tep doby a riešiť jej problémy. Z poslania spoločenskoluďskej praxe ako konkrétnej dejinnej bázy poznávacieho procesu vyplýva, že aj vedecká filozofia má charakter otvorenej štruktúry, a to tak zo stránky svojho teoretického obsahu, ako aj zo stránky dejinotvornej aktivity. Ak podľa Engelsovej mienky marxizmus právom hovorí o neukončenosti poznania, o nevyčerpatelnosti hmotných vlastností, aj podľa Leninových slov podstatu skutočnosti treba vždy interpretovať a reinterpretovať z hľadiska prehlbovania ľudského poznania vecí a procesov.

Nedostatočné rešpektovanie požiadavky sústavného rozvíjania vnútorných a uzlových otázok filozofie má vždy po istom čase neželateľné dôsledky nielen pre filozofiu, ale napokon aj pre všeobecný kultúrny vzostup. Filozofia musí byť podnecovaná objektívnou a sociálnou skutočnosťou, ak sa nemá stať sterilnou, no môže vykonávať svoje výsostné poslanie, totiž spoluutvárať spoločenskokultúrnu realitu len s podmienkou, že nezaprie svoju špecifickú povahu a imanentné zákonitosti svojho vývinu. Neprestajné zmeny ľudského prostredia a zjavovanie sa vždy nových a neraz páľčivých konkrétnych problémov tak či onak inšpirujú aj filozofické myslenie, stimulujú mentálnu aktivitu a vplývajú aj na ďalšie utváranie filozofického odkazu.

Vo vzácnejších prípadoch sa filozofická tvorba inšpiruje sotva ešte len vznikajúcimi spoločenskými a ideovými rozpormi, z ktorých napokon vyplynie celé nové dejinné obdobie. Klasici marxistickej filozofie vedeli tvorivo a s neobyčajným historickým zmyslom riešiť epochálne spoločenské problémy, a to už v rannom období ich kryštalizácie. Práve v takýchto situáciách sa filozofia môže najintenzívnejšie prejavovať vo svojej dejinotvornej podstate.

Marx i Engels teoreticky osvetlili základné tendencie spoločenského pohybu, no vyjadrili aj celkom konkrétne sociálno-triedne problémy svojej doby. Ak zakladatelia marxistickej filozofie boli schopní jedinečne integrovať sociálne a kultúrne hodnoty uplynulých vekov, neskoršie Lenin rozvinul filozofickú teóriu, vybudovanú Marxom a Engelsom, v nových dejinných súvislostiach. Leninovo dielo netreba chápať izolovane od konkrétnych súvislostí historickej epochy, v ktorej žil, tvoril a pôsobil. Nepochopíme ho adekvátne, ak ho vytrhneme z týchto súvislostí. Súčasná doba na prahu vedeckotechnickej revolúcie ukladá dedičom klasikov marxistickej filozofie ich dielo ďalej rozvíjať a aplikovať na báze najnovších výsledkov vedy a revolučnej praxe, na osnove spoločenských zápasov dneška.

Игорь Грушовски

Познание и общественно-человеческая практика принципиально возможны лишь потому, что бытие не является хаотичным, но оно как-то дифференцировано. Выражение **как-то** означает **предпосылку** или потенциальную возможность конкретного определения бытия в ситуации однажды уже созданного диалектического контакта опредмечиваемого бытия и когнитивно-практического субъекта.

Таким образом, я предполагаю, что бытие вне моего сознания является более дифференцированным, чем формы или способы бытия, которые я актуально апперципирую.

В теоретико-практической деятельности мы аппецируем бытие вне нашего сознания, т. е. трансформируем его в конкретную действительность.

Следует принципиально различать вопрос экзистенциальной независимости бытия от сознания и онтологический вопрос способов бытия и его характеристики. Онтологическая категория бытия является выражением его конкретной формы. Познать конкретную действительность, то есть предмет — значит овладеть его конститутивными отношениями. Предметы и факты — это лишь относительно постоянные узлы взаимного и противоречивого действия качественно бесконечно разнообразной действительности.

ÜBER PROBLEME DER ONTOLOGIE

Igor Hrušovský

Erkenntnis und gesellschaftlich-menschliche Praxis sind grundsätzlich nur darum möglich, weil das Sein nicht chaotisch, sondern *irgendwie* differenziert ist. Der Ausdruck *irgendwie* bezeichnet die *Voraussetzung* oder die potentielle Möglichkeit der konkreten Bestimmung des Seins in der Situation eines bereits eingeleiteten dialektischen Kontakts zwischen dem vergegenständlichten Sein und dem kognitiv-praktischen Subjekt.

Ich setze also voraus, dass das Sein ausserhalb meines Bewusstseins differenzierter ist als jene Formen oder Weisen des Seins, die ich aktuell apperzipiere.

In der theoretisch-praktischen Tätigkeit annektiere, d. h. transformiere ich das Sein ausserhalb meines Bewusstseins zur konkreten Wirklichkeit.

Grundsätzlich ist die Frage nach der existenziellen Unabhängigkeit des Seins vom Bewusstsein von der ontologischen Frage nach den *Weisen* des Seins und seiner Charakteristik zu unterscheiden. Die ontologische Kategorie des Seins ist Ausdruck seiner konkreten Gestalt. Die konkrete Wirklichkeit oder den Gegenstand zu *kennen* bedeutet sich seiner konstitutiven Verhältnisse zu bemächtigen. Gegenstände und Fakten sind nur relativ beständige Knoten der wechselseitigen und widersprüchlichen Wirkung der qualitativ unendlich mannigfaltigen Wirklichkeit.